

PAKİSTAN (پاکستان)

Güney Asya'da bir İslâm ülkesi.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

Güneyinde Uman denizi bulunan Pakistan güneydoğuda Hindistan, kuzeydoğuda Çin, kuzeyde Afganistan ve batıda İran ile komşudur. İdarî bakımından Belûcistan, Kuzeybatı Serhad, Pencap ve Sind eyaletleriyle Kabile toprakları ve Federal Başkent Bölgesi'ne ayrılır. Resmî adı Pakistan İslâm Cumhuriyeti, yüzölçümü -tartışmalı Cammû ve Keşmir bölgeleri dışında- 803.943 km², nüfusu 165.000.000 (2007 tah.), başşehri İslâmâbâd (529.000), diğer önemli şehirleri eski başşehir olan Karaçi (10.032.000), Lahor (5.452.000), Faysalâbâd (2.009.000), Ravalpindi (1.410.000), Mülta (1.197.000) ve Haydarâbâd'dır (1.167.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Pakistan etrafı dağlarla çevrili çukur bir çanak içinde yer alır. Bu çanağın kuzey kenarında uzanan Hindukuş, Karakorum ve Himalayalar'da yer yer 7000 metreyi geçen birçok doruk vardır (Godwin Austen: 8611 m.). Ülkenin batı bölümünde orta yükseklikte dağlar yayılış gösterir; burada Pakistan ile Afganistan arasında ulaşımı sağlayan ünlü Hayber Geçidi bulunur. Güneybatıdaki Belûcistan bölgesi çöl ve yarı çöl özelliğinde bir plato görünümündedir. Başşehir İslâmâbâd ile Uman denizi

arasındaki ovalar ülke topraklarının yaklaşık üçte ikisini kaplar. Pakistan'ın en önemli tarım ve yerleşim bölgesi olan bu düzlük alanın kuzey kesiminde İndus ve dört kolunun içinden geçtiği Pencap ovası, onun aşağısında sulama çalışmalarından önce çöl yapısı gösteren Sind ovası, daha güneyde çorak ve ıssız bir kıyıda geniş bir delta ovası yer alır. Güneydoğuda Hindistan sınırını boyunca Tar çölü uzanır.

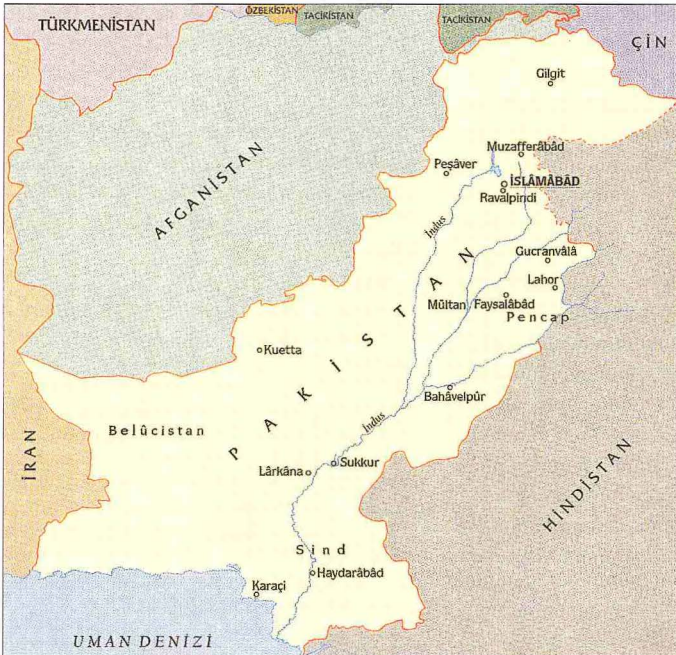
Ülkenin doğusu coğrafya literatüründe "Pencap tipi" adı verilen yazları yağışlı, muşon ikliminin, batısı kışları yağışlı karasal iklimin (veya bozulmuş Akdeniz iklimi) etkisi altındadır. Güney kesimindeki alçak düzlüklerde ise tropikal iklim görülür. Pakistan genelde kurak bir ülkedir. Yıldan yıla büyük değişiklikler gösteren yağış miktarı ovalarda 150 mm. dolayındayken dağlarda 1500 milimetreye kadar çıkar. Bu iklim şartlarına bağlı olarak bitki örtüsü çok fakirdir. Toprakların yalnızca % 4,6'sını kaplayan ormanlar kuzeydeki dağların yamaçlarında yer alır. İndus nehrinin batısında ise bozkırlar uzanır. Başlıca akarsu ülkenin can damarı olan İndus'tur. Ülkeyi boydan boya geçerek Uman denizine dökülen bu nehrin üzerinde sulama ve enerji amaçlı birçok baraj kurulmuştur, ayrıca nehir-den ulaşım amacıyla da faydalanılır.

2003'te dünyanın altıncı kalabalık ülkesi olan Pakistan yüksek doğum oranı (% 2,08) sebebiyle son derece genç bir nüfus yapısına sahiptir ve bu şartlar altında insan sayısının yüksek oranlarda artarak 2025 yılında 300 milyona yaklaşacağı tahmin edilmektedir. Nüfusu teşkil eden değişik

etnik unsurlar içinde en kalabalık olanlar Pencâbîler'dir (% 60); onlardan sonra Sindliler (% 11), Peştular (% 9), Urduca konuşan halklar (% 6,3), Jatlar (% 6) ve Belûcîler (% 2,6) gelir. Resmî dil Urduca olmakla birlikte İngilizce de yaygın biçimde konuşulur ve ikinci resmî dil kabul edilir. Nüfusun % 97'ye yakın bölümü müslümandır; hristiyanlar ve Hindular küçük azınlıkları oluşturur. Kilometrekareye 191 kişinin düştüğü ülkede nüfus dağılımının sulamalı tarımla yakın ilişkisi vardır; en kalabalık kesimler sulak Pencap bölgesiyle Peşâver ve Ravalpindi çevreleridir. Kuzeydeki dağlık alanlarla Belûcistan ve doğudaki çöllük alanlar ise ülkenin en seyrek nüfuslu bölgeleridir.

Pakistan genelde bir tarım ülkesidir. Tarım alanlarının büyük bir bölümünü oluşturan İndus nehrinin suladığı ovalarda daha çok çeltik, pamuk ve buğday yetiştirilir; diğer önemli tarım ürünleri tütün, şeker kamışı, turunçgiller ve hurmadır. Ekonomide tarımdan sonra hayvancılık önemli yer tutar. Ancak kişi başına düşen hayvan sayısının yüksekliliğine rağmen besicilik yöntemlerinin geriliği sebebiyle süt ve et üretimi düşüktür. Hayvancılık aynı zamanda geleneksel halı, kilim dokumacılığına ve deri sanayiine temel teşkil eder. Kıyı balıkçılığı oldukça gelişmiştir. Yer altı kaynakları zengin sayılır. Petrol ve kömür madenciliğinin önemsizliğine karşılık doğal gaz üretimi son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Büyük bölümü Belûcistan-Pencap sınır bölgesinden elde edilen doğal gaz boru hatlarıyla sanayi merkezlerine taşınır. Ülke topraklarından ayrıca büyük çapta kireç taşı, kromit, alçı ve düşük nitelikli demir cevheri çıkarılır.

Sanayi gelişme aşamasındadır ve önemli ölçüde tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Bunların başında, büyük şehirlerdeki modern fabrikaların yanı sıra küçük yerleşme merkezlerindeki tezgâhlarla da yürütülen dokumacılık ve şeker üretimi gelir (özellikle Peşâver bölgesinde). Son yıllarda ara ve yatırım mallarına da yönelen sanayi tesislerinin çoğu Karaçi Limanı ile Sind ve Pencap bölgelerindeki şehirlerde toplanmıştır. Daha çok Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, İngiltere, Almanya, Malezya ve Körfez ülkeleriyle yapılan dış ticarete en fazla pamuk, pirinç, tekstil ürünleri, halı, kilim, deri ve balık satılır; petrol, gıda ürünleri, gübre ve kimyasal maddelerle demir çelik, otomobil ve çeşitli makineler satın alınır. İhracattaki artışa rağmen dış ticaret bilançosu açık vermektedir (ihracat ithalatın % 80 kadarını karşılar). Ancak yabancı ülkelerde çalışan işçi-

Pakistan

Resmî adı	: İslâmî Cumhûriyye-i Pâkistân (Pakistan İslâm Cumhuriyeti)
Başşehri	: İslâmâbâd
Yüzölçümü	: 803.943 km²
Nüfusu	: 165.000.000 (2007 tah.)
Resmî dili	: Urduca
Para birimi	: Pakistan rupisi (PKR) 1 PKR = 100 paysâ

lerin gönderdikleri dövizler bu açığın kapatılmasına katkıda bulunmaktadır.

En gelişmiş ulaşım sektörü karayollarıdır. Karaçi'den çıkan ana karayolları ve demiryolları Lahor ve Ravalpindi üzerinden Peşâver'e ulaşır. 1978'de Pakistan'ın kuzeyini Çin'e bağlayan "dostluk otoyolu" açılmıştır. Ülke içi hava ulaşımı çok gelişmiş olup en işlek havaalanları Karaçi, Lahor, Ravalpindi ve Peşâver'dedir; Karaçi aynı zamanda başlıca liman şehridir. Ülke, Ekim 2005'te kuzey bölgelerini büyük oranda tahrip eden bir deprem felâketi yaşamış, 100.000'den fazla insan ölürken 3 milyon civarında kişi evsiz kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Ardel, *Klimatoloji*, İstanbul 1973, s. 355, 359; a.mlf., "Pâkistan", *İA*, IX, 499-503; İbrahim Atalay, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, İzmir 1999, s. 179-182; Ramazan Özey, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul 2000, s. 28; *The World Almanac and Book of Facts* 2004, New York 2004, s. 825; İbrahim Güner – Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 2005, s. 238-241; Sarah Ansari, "Pâkistân", *El²* (Fr.), VIII, 246-250; "Pakistan", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VIII, 2137-2164; "Pakistan", *Bertelsmann: Bugünkü Dünyamız Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, III, 78-81.

İBRAHİM GÜNER

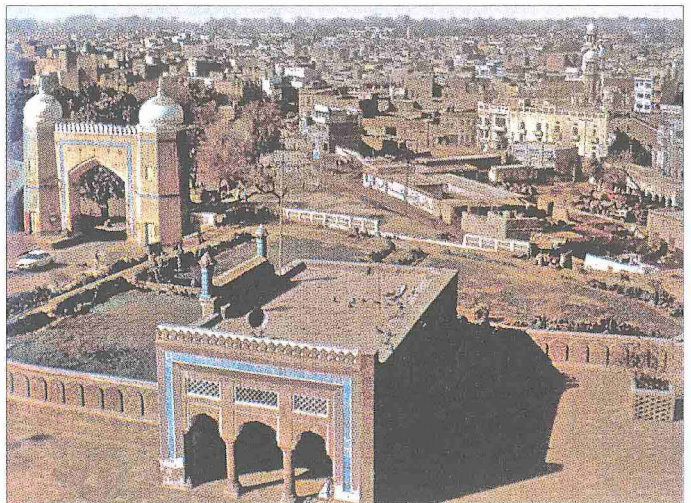
II. TARİH

Ülkenin 1947'den önceki tarihi genelde Hindistan ile ortaktır (bk. HİNDİSTAN). Bölgede bağımsız bir devletin kurulması XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan tarihî ve siyasî gelişmelerin sonucudur. Hindistan'ın tamamen sömürge haline getirilmesiyle neticelenen 1857 Büyük Hint Ayaklanması'ndan sonra İngilizler bu olaydan önce-

likle müslümanları sorumlu tutmuşlardı. Böylece bir zamanlar hâkim bulundukları topraklarda bütün siyasal, kültürel ve ekonomik haklarını kaybeden müslümanlar belli bir içe kapanış döneminin ardından kendi durumları ve ülke meseleleriyle daha aktif biçimde ilgilenmek üzere siyasî faaliyetlere yöneldiler. Hindistan Kongre Partisi'ni (Indian National Congress) bir Hindu partisi saydıkları için 1906'da Hindistan Müslümanları Birliği'ni (All India Muslim League) kurdular. I. Dünya Savaşı ve sonrasında İngiltere'nin kendilerine verdiği, Osmanlı Devleti'nin ve hilâfetin geleceğiyle ilgili taahhütleri yerine getirmemesi sebebiyle ülkede İngiliz sömürgeciliğine karşı tavır alan Hindular'la ortak hareket etmeye başladılar (bk. HİNDİSTAN HİLÂFET HAREKETİ). Ancak 1924'te hilâfetin ilgası üzerine bu birlikte bozuldu. Buna karşılık bağımsızlık arayışları yoğunlaştı. 1928'de Hindistan Kongre Partisi'nin açtığı anayasa taslağı müslümanlarla Hindular arasında bağımsızlıkla ilgili derin görüş ayrılıklarını gündeme getirdi; bu sebeple müslümanlar da kendi taslaklarını hazırladılar. Müslümanların tezi Hindistan Kongre Partisi'nin teklif ettiği eşit haklara sahip Hindistan vatandaşlığı fikrinin Hindu çoğunluğun bulunduğu bir sistemde işleminin mümkün olamayacağı, bunun yerine nüfus yoğunluğuna dayalı özerk bölgelerin kurulması gerektiği şeklindeydi. Bu tartışmalar arasında 29 Aralık 1930'da Muhammed İkbâl, Hindistan'ın kuzeybatısında ve doğusunda iki bölgeden oluşacak ayrı bir müslüman devleti fikrini ortaya attı. Mevlânâ Muhammed Ali, Muhammed Ali Cinnah gibi toplum önderleri de bu fikrin savunucuları arasında yer aldı. Baskı altında kalan İngiliz hükümeti Hindistan'ın geleceği konusunda taraflar ara-

sında görüşmeler başlattıysa da bundan bir sonuç alınamadı. 1935'te çıkarılan Hindistan İdare Kanunu, İngilizler'in ülkeden ayrılmaya niyetli olmadıkları yönünde yorumlanınca hem Hindular'dan hem müslümanlardan tepkiler geldi. 1937'de yapılan seçimlerde Hindistan Müslümanları Birliği umduğunu bulamadı ve hükümeti Kongre Partisi kurdu. Bu arada giderek yoğunlaşan bağımsızlık talepleri aynı zamanda Hindu-müslüman toplumsal ilişkilerini de gerginleştirdi ve ülkenin pek çok yerinde çatışmalar baş gösterdi.

II. Dünya Savaşı'nda Hindistan'ın sağladığı katkılar karşılığında bağımsızlık isteyen Kongre Partisi'nin bu talebinin reddi üzerine istifa etmesiyle müslümanlar için yeni bir dönem başladı. 1940'ta Lahor'da yapılan Hindistan Müslümanları Birliği toplantısında ilk defa müstakil bir İslâm ülkesi olarak Pakistan adı ortaya atıldı ve müslümanların çoğunlukta bulunduğu bölgelerin bağımsız bir devlet çatısı altında birleştirilmesi fikri tartışıldı. Çavdherî Rahmet Ali gibi Cambridge'de öğrenim gören bir grup öğrencinin formülleştirdiği "temiz ülke" anlamına gelen "Pâkistan" ismi müstakbel ülkenin eyaletlerinin adları olacak Pencap, Afgan (Kuzeybatı Serhad eyaleti), Keşmir ve Sind kelimelerinin baş harfleriyle Belûcistan'ın son ekinden meydana getirilmişti. Kongre Partisi bu durumun ülkenin parçalanması anlamına geleceği görüşüyle uzun süre direndi. Ancak gerek yoğunlaşan toplumsal çatışmalar gerekse herhangi bir bölge halkının kendi isteği dışında bağımsız Hindistan'da yaşamaya zorlanamayacağı anlayışıyla nihayet razı oldu. 1945'te yapılan seçimlerde Hindistan Müslümanları Birliği'nin parlamento-da müslümanlara ayrılan 495 sandalyeden

Multan
şehrinden
bir görünüş